

НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО

О. В. ЛАЗУКОВА

**ОСОБЛИВИЙ РЕЖИМ
ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ
В УМОВАХ ВОЄННОГО,
НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ
АБО У РАЙОНІ ПРОВЕДЕННЯ
АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ**

Монографія

Харків
«Право»
2018

УДК 343.137:355.271 (477)

Л17

*Рекомендовано до друку рішенням вченої ради
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
(протокол №2 від 21.09.2018 р.)*

Рецензенти:

О. В. Одерій – доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз Донецького юридичного інституту МВС України;

О. М. Толочко – проректор Національної академії прокуратури України, заслужений юрист України, кандидат юридичних наук, професор

Науковий редактор:

О. В. Капліна – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений діяч науки і техніки України

Лазукова О. В.

Л17 Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції : монографія / О. В. Лазукова ; [наук. ред. О. В. Капліна]. – Харків : Право, 2018. – 280 с.

ISBN 978-966-937-489-9

Монографія присвячена комплексному вивченню теоретичних і практичних питань, пов'язаних зі здійсненням досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції. У роботі досліджується історія розвитку кримінального процесуального законодавства в умовах дії особливих правових режимів і практика його реалізації; аргументується наукова позиція стосовно характеристики норм, що регулюють здійснення досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції, як нового інституту кримінального процесуального права; виокремлюються передумови їх інституціоналізації. Констатовано поліаспектність функціонального призначення розгляданого інституту. Виокремлені й охарактеризовані загальні положення особливого режиму досудового розслідування в «надзвичайних умовах».

На підставі проведеного дослідження з урахуванням правозастосовної практики сформульовано науково обґрунтовані пропозиції щодо удосконалення кримінального процесуального законодавства у частині здійснення досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції.

Видання адресоване науковцям, аспірантам, студентам юридичних закладів вищої освіти, юристам-практикам.

УДК 343.137:355.271 (477)

ISBN 978-966-937-489-9

© Лазукова О. В., 2018
© Видавництво «Право», 2018

Перелік умовних скорочень

- АРК – Автономна Республіка Крим
АТО – антитерористична операція
ВССУ – Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ
ГПУ – Генеральна прокуратура України
ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини
ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань
Заява про відступ – Заява Верховної Ради України «Про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод»
ЗСУ – Збройні Сили України
ЗУ № 1207-VII від 15 квітня 2014 р. – Закон України від 15 квітня 2014 р. № 1207-VII «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»
ЗУ № 1632-VII від 12 серпня 2014 р. – Закон України від 12 серпня 2014 р. № 1632-VII «Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції»
КЗПЛ – Конвенція про захист прав і основоположних свобод людини
КК – Кримінальний кодекс України
КПК – Кримінальний процесуальний кодекс України
МКЧХ – Міжнародний Комітет Червоного Хреста
МВС – Міністерство внутрішніх справ України
МПГПП – Міжнародний пакт про громадянські і політичні права
НС(Р)Д – негласні слідчі (розшукові) дії
Положення про ЄРДР – Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань
СБУ – Служба безпеки України
СГ – слідча група
ЧАЕС – Чорнобильська атомна електростанція

Передмова

Виклики, що постали перед Україною на фоні негативних суспільно-політичних подій 2014 р., стали серйозним випробуванням для багатьох соціально-правових інститутів та обумовили екстрену трансформацію державної політики у сфері національної безпеки, у тому числі в аспекті вдосконалення правового регулювання боротьби зі злочинністю.

Втрата контролю над окремими територіями України, відсутність на них легітимних органів правопорядку, дезорганізація суспільних зв'язків, небезпека для життя і здоров'я осіб, які здійснювали кримінальне провадження або брали в ньому участь, знищення адміністративних будівель, кримінальних процесуальних документів та низка інших негативних чинників сформували нетипові умови, в яких чинне на той час кримінальне процесуальне законодавство, що розроблялося для потреб мирного часу, виявилось неефективним.

Зазначене викликало необхідність термінової адаптації законодавства до «надзвичайних умов». Прийняття протягом 2014–2018 рр. комплексу нормативно-правових актів, спрямованих на врегулювання порядку здійснення досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення АТО, безперечно, забезпечило низку позитивних результатів. Разом із тим екстреність і об'єктивно зумовлена поспішність внесення нормативних змін і доповнень призвели до фрагментарності й неповноти правового регулювання, до порушення органічної цілісності окремих кримінальних процесуальних інститутів.

З огляду на наведене, питання розроблення теоретичного підґрунтя й удосконалення кримінального процесуального законодавства в частині його адаптації до потреб проведення досудового розслідування на місцевості (адміністративній території), на якій діє правовий режим воєнного, надзвичайного стану, проведення АТО нині залишаються надзвичайно актуальними.



Водночас проблеми досудового розслідування в «надзвичайних умовах» у вітчизняній кримінальній процесуальній доктрині станом на сьогодні досліджені лише фрагментарно. Окремим аспектам указаної проблематики присвячені роботи А. М. Безносюка, К. Д. Волкова, Г. О. Ганової, В. В. Гутніка, О. В. Капліної, А. Г. Каткової, М. О. Лисенкова, А. В. Матіоса, О. В. Одерія, М. А. Погорецького, О. М. Толочка, В. М. Трофименка, М. С. Туркота, І. В. Савельєвої, М. С. Цуцкірідзе, І. В. Цюприка, О. Г. Шило, О. Ф. Шкітова, М. О. Янкового та ін. Однак комплексного аналізу досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення АТО у вітчизняній кримінальній процесуальній науці ще не здійснювалось.

Тож ця робота є спробою комплексного теоретичного вивчення особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення АТО та розроблення науково обґрунтованих пропозицій щодо удосконалення його нормативного забезпечення.

Теоретичну базу дослідження становлять праці вітчизняних і зарубіжних науковців у галузях теорії права, конституційного, адміністративного, кримінального права та процесу. Предмет дослідження і прагнення до його комплексного розгляду викликали потребу звернутися й до літературних джерел таких галузей знань, як гуманітарні й воєнні науки, міжнародні відносини, національна безпека, безпека державного кордону тощо. Значний вплив на теоретичні засади цієї роботи здійснили публікації зарубіжних науковців (Г. І. Вишні, В. М. Григор'єва, М. Д. Давітадзе, Г. І. Загорського, В. І. Качалова, С. В. Малікова, А. Б. Сергєєва, О. А. Трефілова) та відомих правників дорадянської й радянської доби (С. О. Голунського, М. М. Гродзинського, А. Ф. Коні, Д. С. Карева, І. Л. Петрухіна, М. С. Строговича та ін.).

Емпіричним підґрунтям дослідження послужили рішення ЄСПЛ; ВССУ; результати проведеного узагальнення практики, в межах якого опрацьовано понад 500 судових рішень, внесених до Єдиного державного реєстру судових рішень; матеріали 30 кримінальних проваджень, що знаходяться у Військовій прокуратурі сил АТО (м. Краматорськ), прокуратурі Луганської області, Лівобережному відділенні поліції Центрального відділу поліції Головного управління Національної поліції в Донецькій області.

В основу монографії покладено кандидатську дисертацію, яка була підготовлена на кафедрі кримінального процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого і захищена 21 червня 2018 р.



Ця робота навряд чи відбулася б без ідей, порад та підтримки мого Вчителя, завідувача кафедри кримінального процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, члена-кореспондента Національної академії правових наук України, заслуженого діяча науки і техніки України, доктора юридичних наук, професора *Оксани Володимирівни Капліної*.

Окремі слова вдячності за доброзичливе ставлення, цінні поради та за уваження вельмишановним рецензентам монографії – доктору юридичних наук, доценту, професору кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз Донецького юридичного інституту МВС України *Олексію Володимировичу Одерію* та проректору Національної академії прокуратури України, заслуженому юристу України, кандидату юридичних наук, професору *Олександру Миколайовичу Толочку*.

Автор висловлює щирю вдячність за всебічну підтримку та допомогу колективу кафедр кримінального процесу і кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, а також практичним працівникам, які не стали байдужими до цього дослідження, та у такій вкрай складній ситуації змогли знайти час і приділити увагу.

Вважаю приємним обов'язком подякувати своїй дорогій родині за підтримку впродовж всього часу, терпіння і розуміння.

Розділ 1

Теоретичні основи досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або в районі проведення антитерористичної операції

1.1. Становлення інституту досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або в районі проведення антитерористичної операції

1.1.1. Генезис нормативного забезпечення кримінального провадження в умовах дії особливих правових режимів

Аналіз історичного розвитку кримінального процесуального законодавства підтверджує наявність певного досвіду у регламентуванні кримінальних процесуальних правовідносин в умовах дії особливих правових режимів¹. Нормотворення у цій сфері активно відбувалося ще в дореволюційні часи під впливом постійно виникаючих соціально-політичних конфліктів².

Водночас огляд наукових досліджень засвідчує, що питання нормативного забезпечення кримінального провадження в умовах дії особливих правових режимів та практики його реалізації майже

¹ У цій роботі словосполучення «особливі правові режими» використовується як родове поняття для позначення всіх режимів виняткового правового регулювання в умовах надзвичайних ситуацій різної генези.

² Див. про це: Фомин А. А. Исторические этапы развития чрезвычайного законодательства в России (конец XIX–XX вв.). *История государства и права*. 2006. № 3. С. 29.



не привертала уваги науковців. «Граничну скромність публікацій» С. В. Маліков пояснював відсутністю необхідних передумов для наукового аналізу¹. Розвитку наукової думки не сприяла й та обставина, що вчені не мали безпосереднього доступу до фактичного матеріалу, а практичні працівники здебільшого не володіли достатніми навичками узагальнення, класифікації та опису наукових фактів². Відсутність комплексної теоретичної розробки проблематики пов'язана також із ігноруванням напрацювань попередників, через що подальші роботи не стали більш зрілими та змістовними.

Переважає більшість публікацій, у яких хоч якоюсь мірою розглядалися окремі питання нормативного забезпечення кримінального провадження в умовах соціально-політичних конфліктів, це роботи загальноісторичного та історико-правового характеру. Зокрема, теоретико-методологічну основу дослідження у цьому напрямі становлять праці Р. С. Абдуліна³, О. І. Адамюка⁴, О. Г. Александрова⁵, С. М. Артамонової⁶, М. В. Беланюк⁷,

¹ Маліков С. В. Расследование преступления в боевой обстановке (правовое обеспечение, организация, методика) : дис. ... канд. юрид. наук : 20.02.03 / Воен. ун-т. М., 1998. С. 43.

² Григорьев В. Н. Расследование преступлений в чрезвычайных условиях (правовое обеспечение, организация, методика) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Акад. МВД Рос. Федерации. М., 1993. С. 62.

³ Абдулин Р. С. Формирование и развитие судебного управления в России (февраль 1917 – январь 1998 гг.) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. М., 2015. 493 с.

⁴ Адамюк О. И. Военная юстиция и судебная реформа в Республике Беларусь. *Наука – образованию, производству, экономике* : материалы 12-й Междунар. науч.-технич. конф. Минск : БНТУ, 2014. Т. 2. С. 425. URL: <http://rep.bntu.by/handle/data/12519> (дата звернення: 05.05.2018).

⁵ Александров О. Г. Чрезвычайное законодательство в России во второй половине XIX – начале XX в. : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Нижегород. юрид. ин-т МВД России. Н. Новгород, 2000. 161 с.

⁶ Артамонова С. Н. Система и структура органов военной юстиции во второй половине XIX века. М. : Воен. ун-т, 2016. 200 с.; Артамонова С. Н. Становление и развитие института военной юстиции в дореволюционной России : учеб. пособие. М. : Воен. ун-т, 2016. 112 с.

⁷ Беланюк М. В. Становлення органів військової юстиції на теренах України (1939–1942 рр.) : історико-правове дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2015. 232 с.

М. Бортуна¹, О. В. Григор'єва², О. Є. Григутья³, Я. М. Єрмоловича⁴,
І. М. Іванова⁵, О. Я. Козинцева⁶, М. В. Ломова⁷, В. В. Обухова⁸,
І. Я. Мирошніченка⁹, Д. А. Ніконова¹⁰, М. О. Петухова¹¹, С. В. Пче-

¹ Бортуна Н. Органи прокуратури України во время Второй Мировой войны. *Закон и жизнь = Legea și viața*. Кишинев, 2014. №01/2 (265). С. 41–43.

² Григорьев О. В. Зарождение, становление и функционирование военно-судебных органов на первичном этапе военно-судебных реформ Петра I. ИСОМ. 2017. № 6-2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/zarozhdenie-stanovlenie-i-funktsionirovanie-voenno-sudebnyh-organov-na-pervichnom-etape-voenno-sudebnyh-reform-petra-i> (дата звернення: 05.05.2018); Григорьев О. В. Облик военного правосудия в России в зеркале военно-судебных реформ: историко-правовое измерение. ИСОМ. 2017. № 5-2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/oblik-voennogo-pravosudiya-v-rossii-v-zerkale-voenno-sudebnyh-reform-istoriko-pravovoe-izmerenie> (дата звернення: 05.05.2018).

³ Григутья А. Е. Роль и место органов НКВД СССР в осуществлении уголовно-правовой политики Советского государства в годы Великой Отечественной войны, 1941–1945 гг. : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Моск. юрид. ин-т. М., 1999. 234 с.

⁴ Ермолович Я. Н. Развитие военного уголовно-процессуального законодательства в Российской империи (1716–1917 годы). *Вест. воен. права*. 2017. № 2. С. 35–46.

⁵ Иванов И. Н. Чрезвычайное законодательство: история и современность (теоретический и историко-правовой аспекты) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Сев.-Зап. акад. гос. службы. СПб., 2002. 163 с.

⁶ Козинцев А. Я. Советская адвокатура в годы Великой Отечественной войны. *Адвокат*. 2007. № 12. С. 70–80; Козинцев А. Я. Уголовное судопроизводство в СССР в годы войны. *История государства и права*. 2012. № 16. С. 42–45.

⁷ Ломов Н. В. Нормативно-юридические основы организации и деятельности органов предварительного следствия Советской России в период гражданской войны: середина 1918 г. – 1920 г. : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Сев.-Кавказ. акад. гос. службы, Рост. гос. ун-т. Ростов н/Д., 2005. 201 с.

⁸ Обухов В. В. Правовые основы организации и деятельности военных трибуналов войск НКВД СССР в годы Великой Отечественной войны 1941–1945 гг. (историко-правовое исследование) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Моск. ун-т МВД Рос. Федерации. М., 2002. 228 с.

⁹ Мирошніченко І. Я. Возникновение и развитие революционных военных трибуналов (1918–1920 гг.) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Моск. гос. ун-т. М., 1968. 27 с.

¹⁰ Никонов Д. А. Отечественное чрезвычайное военное законодательство: 1920–1941 гг.: (историко-правовое исследование) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / С.-Петербур. гуманитар. ун-т профсоюзов. СПб., 2006. 206 с.

¹¹ Петухов Н. А. Деятельность органов военной юстиции в годы Великой Отечественной войны. *Государство и право*. 1995. № 8. С. 23–31.



линцева¹, В. О. Румянцева², О. С. Смикаліна³, І. В. Упорова⁴, В. С. Філоненка⁵, О. О. Фоміна⁶ та ін.

Спеціальних же досліджень, предметом яких було б питання становлення і розвитку нормативно-правового регулювання кримінальних процесуальних правовідносин в умовах дії особливих правових режимів, практично немає. Окремі аспекти цього питання розглянуто у роботах С. О. Голунського⁷, А. Г. Горного⁸, В. М. Григор'єва⁹, М. М. Гродзинського¹⁰, Л. Н. Гусєва¹¹, Г. І. Загорсько-

¹ Пчелинцев С. В. Законодательство дореволюционной России об ограничениях права и свобод граждан в условиях особых правовых режимов. *История государства и права*. 2006. № 5. С. 16–18.

² Румянцев В. Право Украины в годы Второй мировой войны и в первое послевоенное десятилетие (1939–1956). *Право Украины*. 2013. № 1. С. 341–353.

³ Смыкалин А. С. История судебной системы России : учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по направлению «Юриспруденция». М. : ЮНИТИ-ДАНА : Закон и право, 2010. 231 с.

⁴ Упоров И. В. Государственная политика СССР по борьбе с бандитизмом на бывших в оккупации советских территориях (1943–1953 гг.) : монография. М. : Юрлитинформ, 2015. 216 с.

⁵ Филоненко В. С. Деятельность органов прокуратуры Воронежской области в годы Великой Отечественной войны 1941–1945 гг. : дис. ... канд. юрид. наук : 07.00.02 / Курск. гос. тех. ун-т. Курск, 2010. 216 с.

⁶ Фомин А. А. Исторические этапы развития чрезвычайного законодательства в России (конец XIX–XX вв.). *История государства и права*. 2006. № 3. С. 29–32.

⁷ Голунский С. А. Принципы и особенности советского военно-уголовного процесса. *Учен. тр. ВШОН*. М. : Юрид. изд-во МЮ СССР, 1946. Вып. 8. С. 74–106; Голунский С. А. Военные суды и военная прокуратура. М. : Академия, 1940. 223 с.

⁸ Горный А. Г. Военная прокуратура в годы Великой Отечественной войны. *Социалист. законность*. 1970. № 5. С. 3–9; Горный А. Г. Военная прокуратура в годы Великой Отечественной войны. *Социалист. законность*. 1975. № 4. С. 30–35.

⁹ Григорьев В. Н. Первоначальные действия следственной группы в условиях особого положения : метод. пособие / ред. А. А. Шарипов ; Следств. упр. УВД Ташгорисполкома. Ташкент, 1989. 136 с.; Григорьев В. Н. Расследование преступлений в чрезвычайных условиях (правовое обеспечение, организация, методика) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Акад. МВД Рос. Федерации. М., 1993. 565 с.

¹⁰ Гродзинский М. М. Особенности судопроизводства в условиях военного времени. *Социалист. законность*. 1942. № 13. С. 10–15.

¹¹ Гусев Л. Н. Советская военная юстиция в годы иностранной интервенции и гражданской войны (1918–1920 гг.) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Воен.-юрид. акад. Совет. Армии. М. : РИО ВЮА, 1950. 32 с.

го¹, М. М. Ісаєва², Д. С. Карева³, А. Ф. Коні⁴, О. С. Ликошина⁵, С. В. Маликова⁶, Е. П. Мельника⁷, Д. Ф. Огнева⁸, В. Д. Плетньова⁹, М. С. Строговича¹⁰, Н. П. Хайнак¹¹, І. О. Шендзіковського¹², М. О. Янкового¹³ та ін.

¹ Загорский Г. И. Осуществление правосудия в Вооруженных Силах СССР в период Великой Отечественной войны : дис. ... д-ра юрид. наук. М. : ВКИ, 1986. 357 с.

² Исаев М. М., Утевский Б. С., Гродзинский М. М. Законодательство по уголовному праву и процессу в период войны / под ред. И. Т. Голякова. М. : Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1943. 40 с.

³ Карев Д. С. Особенности судопроизводства в органах военной юстиции : учеб. пособие для слушателей ВЮА / Воен.-юрид. акад. М. : Изд. РИО ВЮА, 1947. 115 с.; Карев Д. С. Военно-уголовный процесс в армиях буржуазных государств. М. : РИО ВЮА, 1949. 150 с.; Карев Д. С., Савицкий Н. И. Очерки истории советской военной прокуратуры / под ред. Н. П. Афанасьева ; Воен.-юрид. акад. Вооруж. Сил СССР. М. : Тип. ВЮА, 1948. 102 с.

⁴ Коні А. Ф. Крушение царского поезда в 1888 г. (Борки-Тарановка). *Собр. соч.* : в 8 т. М., 1966. Т. 1. С. 420–495.

Це одна з перших робіт, у якій зустрічається опис розслідування в надзвичайних умовах, які супроводжувалися великими руйнуваннями і значними людськими жертвами (17.10.1888 р. між станціями Тарановка та Борки Курсько-Харківсько-Азовської дороги сталася катастрофа царського поїзду, в якому їхав імператор Олександр III).

⁵ Лыкошин А. С. Суд в военное время. СПб. : Изд. В. Березовский : Тип. и лит. В. А. Тиханова, 1900. 16 с.; Военно-судебное законодательство западно-европейских государств: Германия и Швейцария; Франция, Италия и Бельгия : пер. с нем. / под ред. А. С. Лыкошина. СПб. : Александр. воен.-юрид. акад., 1901. 300 с.; Лыкошин А. С. Порядок постановления приговоров в военных судах: сравнительное исследование положений общего и военного процессов по русскому и иностранным законодательствам. СПб. : Экон. типо-литография, 1896. 515 с.;

⁶ Маликов С. В. Расследование преступления в боевой обстановке (правовое обеспечение, организация, методика) : дис. ... канд. юрид. наук : 20.02.03 / Воен. ун-т. М., 1998. 210 с.

⁷ Мельник Э. П. Историческое развитие процессуальных форм судопроизводства по законодательству царской России и России советского периода. *Вестн. Казан. юрид. ин-та МВД России*. 2015. № 1. С. 122–128.

⁸ Огнев Д. Ф. Военная подсудность : сравнит. очерк. СПб. : А. С. Суворин, 1896. 351 с.

⁹ Плетнев В. Д. Основные принципы военно-уголовного процесса в связи с главными основаниями общего. СПб. : Тип. В. Ф. Киршбаума, 1908. 270 с.

¹⁰ Строгович М. С. Гарантии установления материальной истины по уголовным делам в боевой обстановке. *Тр. Воен.-юрид. акад. Крас. Армии*. Ашхабад, 1943. Вып. 3. С. 1–32.

¹¹ Хайнак Н. П. Уголовно-процессуальные формы борьбы царизма с революционным и демократическим движением во второй половине XIX века : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. Юрид. фак. М., 1990. 180 с.

¹² Шендзіковський І. А. О военном суде в военное время (полевом военном суде). СПб. : Тип. Деп. уделов, 1892. 127 с.

¹³ Янковий М. О. Генеза наукових досліджень щодо процесуального та організаційного забезпечення кримінального провадження в умовах надзвичайних правових режимів. *Південноукр. правн. часопис*. 2014. № 3. С. 237–240.



Зазначене спонукає до необхідності здійснення ретроспективного огляду законодавства, яке встановлювало особливі правила регламентації кримінальних процесуальних правовідносин в умовах дії особливих правових режимів, оскільки будь-яке теоретико-правове дослідження не може вважатися повним без звернення до розгляду питання щодо його генези.

Однією з перших історико-правових пам'яток, яка містила елементи кримінального процесу, що особливим чином регламентували кримінальні процесуальні правовідносини в умовах війни, був Військовий Артикул Петра I 1715 р., який поєднував у собі одразу як норми матеріального, так і процесуального права¹. Спочатку спеціальні норми, що формували зміст військово-процесуального законодавства, регламентували кримінальні процесуальні правовідносини в армії та флоті. Однак із виникненням соціально-політичних конфліктів держава, «намагаючись захистити суспільно-політичний та державний лад імперії, стала використовувати весь арсенал надзвичайних правових заходів, що перебував у її розпорядженні»². У зв'язку з цим військовий кримінальний процес поступово поширився і на «цивільні» кримінальні процесуальні правовідносини та трансформувався у спеціальний правовий інструментарій для здійснення правосуддя у воєнний час.

Підтвердженням цього є прийняття у 1867 р. Олександром II Військово-судового статуту, у якому в окремому розділі (четвертому) містилися норми щодо судоустрою та судочинства у воєнний час³.

¹ Артикул – фактично перша спроба кодифікації військово-кримінальних норм, який, без сумніву, був явищем більш високого техніко-юридичного рівня у порівнянні з нормами військового права допетровського періоду. У травні 1867 р. він був замінений на Військово-судовий статут. Див. про це детальніше: Сухондяева Т. Ю. Российское военно-уголовное законодательство и его эволюция в период абсолютизма (XVIII – начало XX вв.: историко-правовое исследование) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / С.-Петербург. гуманит. ун-т. СПб., 2006. 210 с.

² Холод Ю. А. Надзвичайне законодавство Російської імперії в кінці XIX – на початку XX ст. *Вісн. Харк. нац. ун-ту внутр. справ.* 2010. №4 (1). С. 99–106.

³ Свод военных постановлений 1869 г. СПб. : Гос. тип., 1879. 267 с. (Ч. 6. Военно-уголовные уставы. Кн. 22 : Воинский устав о наказаниях. Кн. 23 : Устав дисциплинарный. Кн. 24 : Устав военно-судебный).